

Fiscaeconomia

E-ISSN: 2564-7504

Cumhuriyetin 100. Yılında
Türkiye Ekonomisi Özel Sayısı

2023, 7, Özel Sayı, 239-259

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsecon>

Submitted/Geliş: 12.08.2023

Accepted/Kabul: 01.10.2023

Doi: 10.25295/fsecon.1342033

Research Article/Araştırma Makalesi

Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler

Internal Dynamics that Prepared the 1946 Economic Transformation in the Turkish Economy

Ozan ARAS¹, Ebru IŞIK²

Öz

Türkiye ekonomisi 1946 yılında yaptığı devalüasyonla birlikte, daha önce uygulamış olduğu devletçi iktisat politikalarından uzaklaşmaya başlamış ve görece daha liberal ekonomi politikalarına yönelmiştir. Bu dönüşüm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel ekonomik ve politik gelişmelerinden etkilendiği gibi, Türkiye ekonomisinin içsel dinamiklerinden de etkilenmiştir. Savaş sonrasındaki liberalizasyon ve küreselleşme eğilimleri ile Avrupa'nın yeniden imarı amacıyla uygulanan politikalar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğünde Batı Bloku ekonomilerinin geçirdiği dönüşümün temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde kuruluşundan itibaren var olan ve devletçilik ve İkinci Dünya Savaşı döneminde giderek derinleşen çatışma alanları 1946 dönüşümünün içsel nedenlerini oluşturan diğer faktörler olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın temel amacı, Türkiye ekonomisinde 1946 dönüşümünün içsel nedenlerini uygulanan ekonomi politikaları ve devlet ile sermaye çevreleri arasındaki ilişki bağlamında incelemektir. Bu nedenle, dönüşüme neden olan dışsal etmenlerin derinlemesine incelenmesi yerine, ağırlıklı olarak devletin ekonomiye yaklaşımının meydana getirdiği içsel çatışma alanlarına odaklanılmıştır. Devletçi sanayileşme modelinin sermaye çevreleri üzerindeki olumsuz etkilerinin Savaş döneminde iyice derinleşmesi ve yine devletçi sanayileşme modelinin özellikle yatırım ve ara malları üretimine ilişkin sınırları Savaş ertesinde ekonominin tüm kesimlerinden devletçi politikalara karşı artan tepkilere ve sermaye çevrelerinin görece daha liberal ilkeler çerçevesinde küresel ekonomiye entegrasyon taleplerine neden olmuştur.

Jel Kodları: N4, N9, A14

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Türkiye İktisat Tarihi, İktisat Sosyolojisi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, ozanaras@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2172-3147

² Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, eikutuk@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6001-527X

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscaoeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

Abstract

In 1946, the Turkish economy, in conjunction with a devaluation, transformed the previously implemented statist economic policies and turned towards liberal policies compared to the previous period. This transformation was influenced not only by the global economic and political developments following the Second World War but also by the intrinsic dynamics of the Turkish economy. The post-war liberalisation and globalisation trends and the policies implemented for the reconstruction of Europe formed the basis of the transformation of the Western Bloc economies led by the United States of America (USA). However, the areas of conflict that had been present in the Turkish economy since its foundation, which deepened during the era of etatism and the Second World War, can be considered important internal factors behind the 1946 transformation. The principal aim of this study is to examine the internal reasons for the 1946 transformation in the Turkish economy within the context of the implemented economic policies and the relationship between the state and the capitalist circles. Therefore, rather than extensively delving into the external factors that create the transformation, the focus primarily rests on the internal dynamics arising from the state's approach to the economy. The adverse effects of the statist industrialization model on the capitalist circles deepened further during the War period, and the limitations of the statist industrialization model, particularly concerning investment and intermediate goods production, led to heightened reactions against statist policies from all sectors of the economy after the War. This, in turn, resulted in relatively more liberal principles within the capitalist circles and demands for integration into the global economy.

Jel Codes: N4, N9, A14

Keywords: Turkish Economy, Turkish Economic History, Economic Sociology

1. Giriş

1946 iktisadi dönüşümü Türkiye ekonomisi açısından oldukça önemli bir politika değişikliğini imlemektedir ve kısa dönemli de olsa Türkiye ekonomisinde görece daha liberal bir iktisat anlayışına tekabül etmektedir. 1946 dönemi aynı zamanda dünya siyasetinde de bir dönüşüme denk gelen Soğuk Savaş döneminin de başlangıcı kabul edilmektedir. Soğuk Savaş ile küresel bağlamda yalnızca politik ve askeri değil aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel bir kutuplaşma da söz konusu olmuştur. Bu dönemde dünya, kapitalist Batı ve sosyalist Doğu arasında gerçekleşen iktisadi bir mücadeleye sahne olmuştur. Bu mücadeleye ilişkin Batı Bloku'nun ilk politikaları ABD (Amerika Birleşik Devletleri) öncülüğünde dünya ekonomisinin restorasyonunu içermekteydi. Bu restorasyonla kurulması planlanan iktisadi yapının özünü, uluslararası iktisadi ilişkilerin liberalizasyonu oluşturuyordu. Savaş bitmeden 1944 senesinde toplanan Bretton Woods Konferansı'nda karara bağlanan yeni uluslararası para sistemi ve yine Bretton Woods'da kurulan IMF (Uluslararası Para Fonu) ve IBRD (Dünya Bankası), ABD'nin Avrupa ekonomisinin yeniden inşa sürecine katkı sağlamak amacıyla uyguladığı Marshall yardımları, 1947'de dünya ticaretini serbestleştirmek amacıyla GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması) kurulması gibi politikalar Savaş sonrası gerçekleşen yeniden yapılanmanın önemli araçları oldular.

Türkiye de dünya ekonomisindeki liberal eğilimli bu dönüşümün bir parçası oldu ve 1930'lu yıllardan beri uyguladığı politikaları değiştirerek 7 Eylül 1946 tarihinde gerçekleştirdiği devalüasyonla iktisadi bir entegrasyon sürecine girdi. Bu entegrasyon sürecinin çehresi, hem uluslararası siyasi ve iktisadi gelişmelerle hem de Türkiye ekonomisine içkin çatışma alanlarıyla belirlendi. Türkiye, bulunduğu coğrafya nedeniyle SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) tehdidine karşı özel bir konumdaydı. Ayrıca, Avrupa ekonomilerinin yeniden inşası sürecine hammadde ihracatçısı bir ülke olarak katkı sağlayabilirdi. Bu gelişmeler Batı Bloku nezdinde Türkiye'nin önemini arttırdı ve hem siyasi hem de iktisadi alanlarda etkileri yıllarca devam edecek yeni bir istikamet kapılarını açtı. Ayrıca, Türkiye-SSCB ilişkilerindeki gerginlik de bu dönüşümün Türkiye açısından önemli gerekçelerinden birini teşkil ediyordu.

Türkiye ekonomisi, Osmanlı'dan tevarüs edilerek uygulanan millî iktisat anlayışı çerçevesindeki politikalarla sermaye çevreleri nezdinde bir hoşnutsuzluk da meydana getirdi. 1930'lu yıllarda devletin ekonomideki kontrolü arttıkça, sermaye çevrelerinin çekinceleri de arttı. İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik koşullar sermaye çevrelerinin korkularının daha da belirginleşmesine neden oldu. Devletin burjuvaziye karşı tutumu ile 1945 senesine kadar uygulanan politikaların yarattığı iktisadi yapı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hem devletçi politikalara tepkiye hem de küresel kapitalizme entegre olma taleplerine sahne oldu. Bu nedenle Türkiye'nin bu dönemindeki dönüşümünü ekonominin içsel dinamiklerini hesaba katarak analiz etmek çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Elbette ilgili dönemde dışsal dinamiklerin de dönüşüm üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak çalışma daha ziyade Türkiye ekonomisinin içsel çatışma alanları üzerine odaklandığı için dışsal dinamiklere derinlemesine değinilmeyecektir.

Çalışmada, önce kuruluşundan dönüşüm sürecine kadar Türkiye ekonomisindeki önemli gelişmeler incelenerek devletin iktisadi ilişkilere yaklaşımının sınırları çizilmeye çalışılacaktır. Daha sonra devletçilik ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinin devlet ve sermaye çevreleri

arasındaki çatışmayı hangi boyuta taşıdığı ve devletin ekonomideki kontrolünün sermaye çevreleri nezdinde ne gibi rahatsızlıklar yarattığı ele alınacaktır. Son olarak ise dönüşüm sürecinde, iktisadi yapının inşasındaki kritik uğrak noktaları incelenecek ve bu sayede dönüşümün nasıl tesis edildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin İktisadi Görünümü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında uygulanan ekonomi politikalarının temelinde, Balkan Savaşları neticesinde etki alanını arttıran ve özellikle Birinci Dünya Savaşı döneminde İttihatçı kadrolar elinde yoğun bir uygulama alanı bulan millî iktisat düşüncesi yer almaktaydı (Boratav, 2005: 39-43). Millî iktisat düşüncesinin İttihatçı versiyonu, Alman Tarihçi Okulu'nun ekonomide korumacılık anlayışından ve Fransız solidarizminden etkilenmişti. Bu anlayışa göre devlet, kendi eliyle, bir sınıf çatışmasına neden olmaması, ulusun çıkarları ve modernleşme hedefiyle uyum içinde faaliyet göstermesi beklentisiyle, *millî*, yani Müslüman ve Türk bir burjuvazi yaratacak, bu sayede Batılı örneklerde olduğu gibi kapitalist bir ekonomik yapı inşa edebilecekti. Böylece ulus devletleşme sürecinin hüviyetine uygun millî bir iktisat politikasının fikrî çerçevesi de çizilmiş oluyordu.³ 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar da yukarıda zikredilen fikrî çerçeve tarafından belirlendi. Bu anlayış, ekonomide köklü bir kurumsal dönüşüm gerçekleştirmek yerine, yabancı sermayeye belirli koşullar altında ılımlı yaklaşmakla birlikte Türk girişimcilerin gayrimüslim tüccarın yerini almasıyla sınırlandırılmış bir ulusal ekonomi inşasını amaçlıyordu (Tekeli & İlkin, 1977: 34).

Cumhuriyetin ilanından sonra kurucu kadrolar, millî iktisat düşüncesini temel alarak uyguladıkları politikalarla, sermaye birikim sürecini ve servet transferinin yönünü kendi kontrollerinde tuttular. Devletin imtiyazlı tekeller kurup daha sonra bu tekelleri özel şahıs ve şirketlere devretmesi, sınırlı da olsa kamulaştırma faaliyetleri, Kabotaj Hakkı, demiryolları siyaseti, 1925'te şeker fabrikalarını teşvik için hazırlanan kanun, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu, 1924'te İş Bankası'nın ve 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluşu bu politikaların en önemlileri olarak nitelendirilebilir.⁴ Bu uygulamalar arasında 1924'te kurulan İş Bankası'nı özellikle belirtmek gerekir. İş Bankası, devletin millî burjuvazi yetiştirme amacının en önemli araçlarından biri olarak faaliyet gösterdi. İş Bankası çevresi/grubu olarak adlandırılan bir zümre, siyasi kadrolar ve yabancı sermaye ile kurdukları ilişkiler çerçevesinde Bankanın kredi imkânlarından faydalanarak önemli miktarda servet sahibi oldular. Banka çevresinde gerçekleşen bu faaliyetler çoğunlukla "aferist" bir karakterde tezahür etti (Avcıoğlu, 1976: 373-377).⁵

1929 senesine gelindiğinde, sanayileşme konusunda beklenen çıktılar elde edilememiş, hem tarım ve sanayi sektöründeki üretimin hem de dış ticaretin bileşiminde Osmanlı'nın son dönemine kıyasla önemli bir gelişme kaydedilememişti. Bu neticenin arkasında hem içsel hem

³ Millî iktisat düşüncesinin İkinci Meşrutiyet sonrasında gelişimine ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz: Toprak, 2019.

⁴1923-1929 döneminde uygulanan tüm politikaların analizi bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Dönemin iktisadi politikalarına ilişkin kapsamlı bilgi için bkz: Boratav, 2005: 39-57; Tezel, 1982; Toprak, 2022.

⁵ Döneme ilişkin aferizm tartışmaları için ayrıca bkz: Aydemir, 1966: 454-462. İlgili çalışmada bahsedilen dönemde aferist tanımlaması, Fransızca'daki "affairiste: fırsatçı iş adamı" anlamına atfen *fırsatçı*, *çıkarıcı* anlamında kullanılıyordu.

de dışsal etmenler yatmaktaydı. Öncelikle Lozan Antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırılmıştı, ancak gümrük tarifeleri Osmanlı'nın 1916 gümrük rejimi esas alınarak küçük değişikliklerle beş yıl süre ile sabitlenmişti. Bu tarife, sanayi ürünleri açısından düşük oranda bir koruma sağlıyordu. Ayrıca, Osmanlı borçlarının ödeme takvimi ve nüfus mübadelesi gibi konularda Antlaşmanın getirdiği hükümler, ekonomi yönetiminde önemli bir kısıt meydana getiriyordu. Buna ek olarak 1929 Büyük Buhranı da Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkiledi ve bu etki dünya trendine paralel bir şekilde yıllar boyunca devam etti (Boratav, 2005: 43). Ekonominin içsel dinamiklerine bakıldığında ise millî burjuvazinin sanayi yatırımları yapmakta isteksiz kalması Buhran koşulları ile birleşince Türkiye'yi yeni iktisat politikaları arayışına yönlendirdi (Özgür & Özveren, 2022: 114). 1929 senesinde Lozan'ın gümrüklerle ilgili hükümlerinin sona ermesi ve Buhran koşullarının küresel ekonomideki deglobalizasyon ve regülasyon eğilimlerini güçlendirmesi;⁶ Türkiye'yi önce korumacı iktisat politikalarına, 1933 sonrasında ise *devletçi* sanayileşme stratejisine yönlendirdi.

3. Yeni Politika Arayışları: Devletçilik ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi

Türkiye'de 1929'da yaşanan olumsuz iktisadi koşullar neticesinde 1930 ve 1931 yıllarında katı korumacı politikalar uygulandı. Önceki döneme nazaran daha yüksek koruma sağlayan bir gümrük rejimi, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ve 1930'da Merkez Bankası'nın kurulması bu korumacı anlayışın önemli uygulamaları arasında sayılabilir (Tekeli & İlkin, 1982: 20, 290-297). Bu politikalar 1933 senesinden itibaren *devletçilik* politikalarıyla bir ileri aşamaya taşındı. Devlet, özel sektörün yapmaktan kaçındığı sanayi yatırımlarını kendi eliyle yaparak ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi izledi. Devletçilik bağlamında, önce temel tüketim mallarının daha sonra ise yatırım mallarının ikamesini gerçekleştirebilmek amacıyla beş yıllık sanayi planları yapılacak ve sanayileşme süreci bu planlar dahilinde ilerleyecekti.

1929 senesinde Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödenmesi, yeni gümrük tarifelerinin ithalata kısıtlama getireceği beklentisiyle spekülasyon ile ithalatın artması gibi nedenlerle bir kambiyo bunalımı yaşanmıştı. Büyük Buhran sonrasında, dünya genelinde tarımsal ürünlerin fiyatlarında meydana gelen düşüş, ihracatı tarıma dayalı olan Türkiye'de döviz krizinin etkilerini arttırdı. Buğday ve diğer tarım ürünlerinin fiyatları 1932/1933 döneminde 1928/1929 dönemine göre yüzde 60 oranında düştü. En önemli tarımsal ihraç ürünlerinin fiyatı ise yüzde 50 civarında geriledi. Ayrıca ekonomik kriz ortamı, önceki döneme göre daha korumacı olan gümrük rejimi ve Buhranın dünya ekonomisinde meydana getirdiği olumsuz iklim özellikle dış ticarete ciddi bir daralmaya neden oldu (Owen & Pamuk, 2002: 27). İlgili dönemde temel tüketim mallarının önemli bir kısmının ithal edildiği düşünülürse, ithalatta görülen daralmanın geniş halk kitlelerinin refahında nasıl bir azalma yarattığı öngörülebilir. Halk arasında ekonomik gelişmelerden kaynaklanan huzursuzluğun boyutu, *güdümlü* Serbest Fırka muhalefetinin yarattığı etkinin önemli nedenlerinden biriydi. Kriz ortamı ciddi bir yoksulluk

⁶ 1878 sonrasında dünya ekonomisinde deglobalizasyon eğilimleri hâlihazırda artmıştı. 1901 sonrasında kısa bir toparlanma eğilimi olsa da Birinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticareti tekrar daralma trendine girdi. Büyük Buhran bu deglobalizasyon ortamında meydana geldi ve dünya ölçeğinde ekonomilerin içe kapanma eğilimlerini derinleştirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Christopher Chase-Dunn, Alexis Álvarez & Yuhao Liao, 2023.

yaratmıştı. Bu yoksulluğun boyutu Atatürk'ün yurt gezisinde söylediği şu sözlerinden de açıkça anlaşılmaktadır (Hasan Rıza Soyak'ın hatıralarından aktaran, Aydemir, 1966: 387):

“...Her taraf, derin bir yokluk, maddî manevî perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz. Memleketin hakikî durumu ne yazık ki bu...”

Krizin yarattığı toplumsal ve ekonomik sonuçlara ek olarak, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında yakın ilişki içinde olduğu Sovyetlerin sanayileşme başarısı da devletçilik uygulamasına geçişte etkili oldu. 1927'de başladıkları 5 yıllık plan dahilinde sanayileşme alanında önemli mesafe kat eden Sovyetler, Türkiye'ye uzmanlar göndererek hem planlama konusunda hem de finansman açısından destek vadetmişlerdi. 1931'de Türkiye'ye gelen Sovyet uzmanlar Türkiye'nin demir, çelik, tekstil ve kimya endüstrisinde yatırımlar yapmasını tavsiye etmişlerdi. Bu gelişmeler 1931 sonrasında devletçi fikirlerin daha yaygın bir şekilde tartışılmasına neden oldu (Okyar, 1965: 99-100).

Devletçilik fikrinin gelişiminde bir diğer önemli etken ise Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör ve Burhan Asaf Belge tarafından çıkarılan ve 1932-1934 arasında yayın hayatına devam eden Kadro Dergisi'nin entelektüel katkısıydı. Kadrocular, İttihatçıların millî iktisat ve tesianütçülük görüşlerini planlama fikri ile bütünleştirerek, millî sermayedar sınıfın yerine devletin ikame edildiği katı planlamacı bir ekonomik anlayışı savunuyorlardı. Kadrocular'ın devletçilik anlayışı ile uygulama arasında ciddi benzerlikler mevcuttur (Varlı, 2012: 172).⁷

Yukarıda ifade edilen gelişmeler neticesinde Türkiye ekonomisi 1933'ten 1939 senesine kadar devletçilikle yönetildi. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde temel tüketim mallarının ikamesi amaçlanmış ve büyük oranda başarılmıştı. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ise yatırım mallarının ikamesini amaçlamış, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ortam nedeniyle uygulanamamıştı. Özellikle temel tüketim mallarının pozitif ikamesine yönelik sanayileşme hamlesi olumlu sonuçlar verdi. Sanayinin iç bileşimi de ilk kez bu dönemde değişmeye başladı. Yatırım malları ve ara mallarına ilişkin ilk yatırımlar yine bu dönemde gerçekleştirildi. 1930-1939 döneminde sanayi sektöründe yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 10,3 iken tarımsal üretimde yüzde 5,1 oranında gerçekleşmiştir. Sanayi kesiminin GSYH içindeki payı cari fiyatlarla 1929 senesinde yüzde 9,9 iken 1939'da bu oran yüzde 18,3'e yükselmiştir (Boratav, 2005: 70-71).

Türkiye 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı rafa kaldırmak zorunda kaldı. Türkiye fiilen savaşa girmemesine rağmen, ekonomisi savaşın yarattığı koşullardan oldukça olumsuz etkilendi. Üretken erkek nüfusun önemli bir kısmının silah altına alınması, savunma harcamalarının arttırılması, ithalatta meydana gelen keskin düşüş ve yüksek enflasyon ekonomide büyük bir türbülans yarattı (Pamuk, 2014: 199-200).

Bu türbülansın boyutu şu verilerden açıkça görülebilir; yüksek enflasyonun, yatırılabılır kaynakları kısa vadeli kâr amacıyla hizmet sektörüne yönlendirmesi (Kepenek & Yentürk, 2007: 82), yatırım ve ara mallarının ithalatındaki düşüş ve işgücü arzında meydana gelen daralma, 1940-1945 döneminde millî gelirin yıllık ortalama yüzde 6,9 küçülmesine neden oldu (Hale,

⁷ Burada belirtmek gerekir ki devletçilik uygulamalarına ilişkin Kemalist kadrolar arasında tam bir görüş birliği mevcut değildi. Bu konu ileride daha detaylı olarak tartışılacaktır.

1980 :119). Savaş dönemine kadar sürdürülen denk bütçe-sağlam para politikası (Pamuk, 2014: 191-192) savaş yıllarında bütçe açıklarının finansmanı nedeniyle terk edildi ve para arzının 1938 senesinde 219 milyon TL iken 1944 senesi sonunda 995 milyon TL düzeyine yükselmesi enflasyonun kontrolden çıkmasına neden oldu (Tezel, 1982: 233). Ayrıca ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla meydana gelen talep artışı ve ithalattaki daralmanın yarattığı arz talep dengesizliği enflasyonun diğer nedenleriydi (Arslan, 2016: 5). Savaş döneminde enflasyondaki artış yıllık ortalama yüzde 50 seviyelerini aştı (Pamuk, 2014: 200). İthalatın GSYH'ye oranı yüzde 3'ün altına indi (Owen & Pamuk, 2002: 40). Bu durum tarımsal üretimdeki daralmayla birleşince (örneğin buğday üretimi 1939-1945 arasında yüzde 50 azalmıştı), kentlerin işesi ve karaborsa, kıtlık vb. uygulamalar ülkenin en önemli sorunları haline geldi (Boratav, 2005: 82-91).

Savaş döneminin ekonomik sorunlarının çözümüne ilişkin iki farklı uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Refik Saydam Hükûmeti döneminde 1942'ye kadar uygulanan katı müdahaleci yaklaşımdır. Bu müdahaleci politikaların en önemli aracı; fiyat artışları, karaborsacılık, stokçuluk gibi sorunlarla mücadele etmek amacıyla yürürlüğe konan 26 Ocak 1940 tarihli Millî Koruma Kanunu'dur. Millî Koruma Kanunu ile hükûmet; fiyat kontrolleri, dış ticaret kontrolleri, sanayi ve tarımsal üretimin kontrolü ve gerektiğinde özel işletmelere tazminat ödeyerek el koyma gibi politika araçlarına erişim sağladı (Öztürk, 2013: 54). Ancak tüm bu müdahaleci araçların kullanımına rağmen, iktisat politikalarından beklenen sonuç elde edilememiştir.

Refik Saydam'ın vefatından sonra kurulan Saraçoğlu Hükûmeti dönemi ise Saydam Hükûmeti'nin aksi istikametinde uygulamalara sahne olmuştur. Katı müdahalelerin esnetilmesi ve ekonomik işleyişte piyasa mekanizmasına daha fazla önem atfedilmesi, Saraçoğlu döneminin temel ilkesini oluşturmaktaydı. Ancak ekonomide serbestinin artması, gelir dağılımı ilişkilerindeki bozulmayı derinleştirdi. Aşırı kârlar elde ederek ekonominin açmazlarından nemalanan zümreler hem halk hem de hükûmet nezdinde ciddi rahatsızlıklar yaratıyordu (Öztürk, 2013: 145-146).

Hükûmet, aşırı kâr elde eden kesimleri dizginlemek ve ek finansman olanakları elde etmek amacıyla yürürlüğe yeni vergiler koydu. Bu yaklaşım çerçevesinde en meşhur uygulama şüphesiz ki Varlık Vergisi'dir. Bir kereye mahsus olmak üzere kişilerin servetleri üzerinden alınması planlanan vergi, uygulamada ziyadesiyle amacından sapmış ve ağırlıklı olarak gayrimüslimlerden tahsil edilen bir vergiye dönüşmüştür. Vergi gelirlerinin yüzde 70'i İstanbul'dan, kentlerde toplanan kısmının ise yüzde 65'i gayrimüslimlerden tahsil edilmiştir. Vergiyi ödemeyenler ise Aşkale'ye çalışma kampına gönderilmiştir. Gayrimüslimlerin, vergilerini ödemek için ellerindeki taşınmazlarını değerlerinin çok altında satmaları, servet transferinin bir başka aracına dönüşmüş ve Türk iş adamları için çok önemli bir birikim aracı haline gelmiştir (Owen & Pamuk, 2002: 41-42). Bir diğer önemli vergi ise 1944 yılında yürürlüğe konan Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. Aşar gibi yüzde 10 oranında gayri safi üretim üzerinden alınan vergi, özellikle küçük tarımsal işletmeler için oldukça olumsuz koşullar yaratmıştır (Boratav, 2005: 85-86).

Refik Saydam döneminin politikaları devlet ile sermaye çevrelerinin ilişkilerinde önemli dönüşümlere neden oldu. Ticareti devletleştirmek gibi radikal bir mecraya yönelmek isteyen

Saydam politikaları, Saraçoğlu ile ılımlı bir düzleme çekilmiş olsa da 1940-1942 yıllarının uygulamalarından duyulan rahatsızlık savaş sonrası dönüşümün önemli etmenlerinden biri oldu (Tezel, 1982: 165).

4. Devletçi Sanayileşme Modelinin Sınırları ve 1946 Öncesi Devlet-Sermayedar İlişkileri

Devletin iş alemi ile kurduğu ilişki İkinci Meşrutiyet'ten itibaren bir süreklilik halindeydi. Millî iktisat düşüncesi çerçevesinde burjuvazinin vücuda getirilmesinde ve ekonominin istikametinin belirlenmesinde devlet hep başat aktör konumundaydı. Devlet, politikalarını belirlerken, hızla sanayileşmek ve Batılı örneklerinde olduğu gibi bir iktisadi yapı inşa edebilmek için ekonomiyi pragmatik yönelişlerin yarattığı yasal ve toplumsal bağlama sıkıştırdı (Buğra, 2013: 141-142). Bu eğilim, özel sektör girişimlerinin teşviki ile burjuvaziye karşı duyulan şüpheyi aynı anda bünyesinde barındırıyordu. Devlet özel girişimleri destekleyecek, bunun karşılığında burjuvazi ise devletin temel amacı olan kalkınma/sanayileşme sürecine katkı sağlayacaktı. Böylece, devletin burjuvaziye yaklaşımının niteliğini, özel sektörün kâr arayışıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerin devletin hedefleriyle ne kadar örtüştüğü belirledi. Devletin, ekonomik yapının dönüşümünü belirlemedeki gücünün önemli bir kaynağı ise ülke sınırları içinde kalan gayrimüslim burjuvazinin henüz kuruluş aşamasında mübadele ile ülkeden gitmesiydi. Böylece geriye ağırlıklı olarak birikim olanakları kurucu kadroların eğilimleriyle entegre olmuş *millî* burjuvazi kaldı (Keyder, 2014: 101-105).

Devletçilik uygulaması ise sanayi yatırımları yapmakta eksik kaldığı düşünülen özel teşebbüsün yerine kamu kesimini koyuyor, ancak sermaye çevrelerini ele alırken bir yenilik getirmiyordu (Tunçay, 1981: 187). 1930'lu yıllardaki politikalar, sanayileşmeyi odak noktasına alarak bu alanda başarı göstermiş olmakla birlikte, ekonominin çeşitli kesimlerinde hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Bu hoşnutsuzluğun, süregelen devlet ile sermaye çevreleri arasındaki çatışmayı başka bir boyuta taşıdığı ifade edilebilir. Devletin kalkınma sürecine ve sermaye çevrelerine yaklaşımı, modelin otarşik ve ithal ikameci doğasından kaynaklanan olumsuz iktisadi etkileriyle⁸ birleşerek hem bu çatışma alanının sınırlarını çizdiği hem de kalkınma sürecinin ekonomi kurumunun dışına itilerek siyasallaşmasına neden olduğu söylenebilir.

Devlet-burjuvazi ilişkilerinin niteliğine ilişkin bir diğer önemli konu ise devletçiliğin tanımına ve uygulamada sınırlarının neler olduğuna ilişkin kurucu kadrolar arasında bile bir fikir birliğinin olmamasıydı (Tekeli & İlkin, 1982: 79-106). Devletçiliğin nasıl bir uygulama olması ile ilgili yürütülen tartışmaları iki ana eğilim altında irdelemek mümkündür. Bunlardan ilki İsmet İnönü çevresinde yer alan ve Kadro Hareketi'nin fikirleri ekseninde şekillenen daha katı bir devletçilik anlayışıydı. Yalnızca ekonomik alanda değil; sosyal, kültürel ve siyasal alanda da bir dönüşümü kapsıyor ve özel sektörün gelişimini doğrudan devletin müdahalesine bağlıyordu. İsmet

⁸ İthal ikameci sanayileşme stratejisi ve otarşik iktisadi modeller kalkınma süreçlerini siyasallaştırma eğilimindedirler. Bu eğilimin temel nedeni devletin aldığı kararlar neticesinde ekonomide bir rant alanı yaratmasıdır. "Ekonomik rantlar" bir kez yaratıldığında, iktisadi ilişkilerde bir çarpıklığa neden olmaktadır. Hem bireyler hem de firmalar kaynaklarını bu ranttan maksimum payı almak için harcamaya başlamakta ve devlet-burjuvazi ilişkilerini önemli bir getiri parametresine dönüştürmektedir. Bu konuda önemli bir analiz için bkz. Krueger, 1974; ayrıca bkz. Tullock, 2004; Barkey, 1990. Latin Amerika uygulamaları açısından önemli bir çalışma için bkz. Hirschman, 1968: 1-32.

İnönü'nün sözleriyle; *"...En serbest zannolunan bir sanat veya ticaret, müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermekte..."* idi ve devletçiliğe yöneltilen eleştiriler bu nedenle bir *"hayalât"* olmanın ötesine geçemezdi (İnönü, 1933: 22). Celal Bayar ve İş Bankası çevresinde yer alan anlayışa göre ise özel sektöre daha fazla önem veren bir anlayış hakimdi. Atatürk'ün Celal Bayar'a okuttuğu söylevdeki *"...Devletçiliğin bizce anlamı şudur: Bireylerin özel girişimlerini ve kişisel çalışmalarını temel almak, fakat büyük bir ulusun ve geniş bir ülkenin bütün gereksinmelerini ve birçok şeyin yapılmadığını göz önünde tutarak ülke ekonomisini Devletin eline almak..."* ifadeleri bu anlayışın genel çerçevesini açıklar niteliktedir (Alp, 2004: 236). Bu anlayışa göre devletçilik bir dışlama etkisi yaratması şöyle dursun, özel girişimleri sürekli özendirerek, tesanütçü bir toplum ve ekonomik yapı inşasının en önemli araçlarından biri olarak görülüyordu. Şevket Bilgişin'in 1939 senesinde İzmir'deki CHP konferansları kapsamında halka sesleniş esnasındaki *"...ferdin inkişafının devletin yardımı ve mesaisi ile tamamlandığı"* ve *"...Bir Türkün tek başına hürriyet ve serbestisi, tek başına refah ve saadeti bir kıymet ifade etmez..."* (Bilgin,1939: 6) sözleri bu tesanütçülük anlayışından besleniyordu.

İsmet İnönü ve Kadrocular'ın daha katı tutumu ve uygulamaları 1932'de İktisat Vekili Mustafa Şeref Özkan'ın istifasıyla sonuçlandı. İş Bankası'nın kâğıt fabrikası kurma girişimi için yaptığı başvuru, fabrikayı bizzat devletin kuracağı gerekçesiyle İktisat Vekaleti tarafından reddedilmişti. Bunun neticesinde Atatürk'ün müdahalesi ile Mustafa Şeref Özkan istifa etti ve yerine iş dünyasına daha fazla güven veren Celal Bayar getirildi (Aydemir, 1966: 462-466). Ancak, Buğra'nın (2005) işaret ettiği gibi, Celal Bayar'ın İktisat Vekilliği süresince devlet daha liberal bir ekonomi politikası uygulamadı. Aksine devletçiliğin uygulanış yılları Celal Bayar dönemine karşılık gelmekteydi. İş alemi nezdinde devletçiliğin kendisi bir sorun olmamakla birlikte, uygulama sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği ve devletin tanıdığı hak ve ayrıcalıkların kapsamının ne olacağı endişe yaratmaya devam etti. Bu endişe, özel sektöre tanınan alanın hatlarının belirlenmesi ihtiyacından doğmaktaydı (Buğra, 2013: 154).

Öncelikle, devletçilik ithal ikamesini gerçekleştirmek için dış ticarete katı bir denetim gerektiriyordu. Bu denetim, mamul mal ihracatında sınırlama ile yatırım ve ara mallarının ithalatında muafiyetler şeklinde uygulandı. Dış ticaret politikalarında artan müdahalecilik, ticaret burjuvazisinin parçası olduğu geleneksel iş bölümünü dönüştürdü. Bu dönüşüm, ticaret burjuvazisini önceki dönemlerde sahip olduğu kâr olanaklarından mahrum bırakıyordu. Bu nedenle 1930'lu yıllarda ticaret burjuvazisinin konumunda bir gerileme meydana geldi (Tezel, 1982: 226-227). Tüccarlar belirtilen dönemde sanayicilerden daha büyük bir grubu oluşturuyordu. Devletçilikle birlikte dış ticaret rejiminde hükûmetin denetimi arttıkça, tüccarlar da daha fazla şikâyet eder oldular. Dış ticaretin ikili takas antlaşmaları ile kotalara bağlanması ve artan kırtasiyecilik ticaret burjuvazisinin şikayetlerinin en önemli nedenleri arasındaydı (Buğra, 2013: 154). 20 Ağustos 1932 tarih ve 13213 sayılı kararname ile ithalat kontenjanlarının yüksek oranda daraltılması ticaret burjuvazisi ile devlet arasındaki çatışmayı daha da belirginleştirdi. Düzenlemeyle ilgili basında yer alan sert eleştiriler, yönetici kadrolar arasındaki fikir ayrılıkları ile birleşerek İktisat Vekili Mustafa Şeref Özkan'ın istifasına neden olan etmenlerden bir diğerini teşkil etti (Tekeli & İlkin, 1982: 232-234).

Sanayi kesiminin bürokrasi ile ilişkileri tüccarlara nazaran daha farklı bir şekilde gelişti. Özel sanayi sektörü, ticaret kesiminde olduğunun aksine, devlet tesislerinden nitelikli işgücünü

transfer ederek ve ekonomideki ileri-geri bağlantılar vasıtasıyla gelişim gösterdi (Tezel, 1982: 228-229). Buna rağmen uygulanan bazı politikalar sanayiciler arasında kuşku ve rahatsızlık yaratıyordu. Sanayi ve Kalkınma Bankası'nın kuruluş süreci bu rahatsızlığa ilişkin önemli bir örnektir. Banka'nın kuruluşu için gerekli olan finansman Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında sanayicilerin yararlandıkları muafiyetlerin kaldırılması ile sağlanmış ve ciddi eleştirileri beraberinde getirmişti. Buna ek olarak sanayi burjuvazisi bazı malların üretiminde sürprodüksiyon olduğu iddiası ile ilgili sektörlere girişlerin engellenmesini yani yurtiçi rekabetin de kısıtlanmasını talep ettiler (Tekeli & İlkın, 1982: 208-218). Bu taleplere karşı önce mesafeli durulmuş olsa da devlet nazarında özel sanayi sektöründeki rekabet zaten gereksizdi. Bu nedenle devlet, 1933 senesinde Sürprodüksiyon Kararnamesi'ni yürürlüğe koyarak rekabeti kısıtlamakta bir sakınca görmedi (Buğra, 2013: 153).

Celal Bayar'ın ekonominin dümeninde olduğu dönemde İş Bankası, 1920'lerde ticaret burjuvazisi ile kurduğu ilişkiyi sanayi burjuvazisi ile kurarak, iş aleminde devlet arasındaki ilişkinin daha ılımlı bir zemine çekilmesine aktif katkı sağladı. Ayrıca bürokrasinin sanayi işletmelerindeki aktif görevleri de devlet ile sanayiciler arasındaki ilişkinin önemli parametrelerinden biriydi. 1931-1940 arasında kurulan ve 1968'de faaliyetlerine devam eden sanayi işletmelerinin kurucularının yüzde 74,2'si bürokrattı (Keyder, 2014: 135-136). Dönem boyunca sanayicilerin talepleri, koruma duvarları arkasında kârlılıklarını arttıracak fırsatların sürekliliğinin sağlanmasıydı. Ancak, devletçilik dönemi, pragmatik doğası ve sermaye çevrelerine millî iktisat perspektifindeki yaklaşımı nedeniyle, sürekli belirsizlik yaratmaya devam etti ve sanayi kesiminin en önemli huzursuzluğu bu belirsizliğin nasıl evirileceği ile ilgiliydi (Buğra, 2013).

Devletçiliğin yarattığı çatışma alanları Saydam Hükümeti'nin katı müdahaleci yaklaşımıyla daha da belirginleşmişti. Yurt içindeki varlıklı kesimler savaş koşullarından olumlu yönde etkilendi. Ancak müdahaleciliğin dozu arttıkça, devletleştirme korkusunun boyutu da büyüdü. Tayinlamaya kadar varan uygulamalar ile geniş halk kitleleri de bu kontrolün sert çehresinden nasibini almıştı. Saraçoğlu'nun ılımlı ekonomi modeli bu kaygıları tam olarak ortadan kaldırmaya yetmedi (Tezel, 1982: 228-229). Savaşın yarattığı geniş çaplı yoksulluk, devlet-burjuvazi çatışmasının dönüşümü İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullarını belirleyen bir hazırlık evresi gibiydi. Bu evrenin sonunda burjuvazinin bürokrasiye karşı tutumu, tarım kesimindeki hoşnutsuzluk ve kentlerdeki yoksulluğun boyutu devletçi uygulamalara karşı itirazları artırırken Demokrat Parti'ye geniş desteğin arka planını hazırladı (Boratav, 2005: 90-91).

Yukarıda genel hatları ile ifade edilmeye çalışılan gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada meydana gelen ekonomik gelişmelerle eklenilerek Türkiye'yi 1946 dönüşümüne taşıdı. Savaş sonrasında dünya ekonomisi küreselleşme ve liberalizasyon amacıyla yeniden kurgulanırken, Türkiye'deki sermaye çevreleri, devletin kendi alanlarını sürekli tanzim ettiği bir ekonomik model yerine, Batı ile entegre olmuş bir iktisadi yapıyı tercih ettiler. Bu tercihin doğal neticesi olarak yurt içindeki sermaye çevreleri, küresel sermaye ile entegrasyon sürecine girdiler. Ayrıca hem yabancı sermaye hem de dış yardımlar ekonomik gelişmenin ve teknoloji transferinin önemli kaynakları olarak ekonomik yapıdaki ağırlığını giderek arttırdı. Bürokrasi içerisinde daha radikal eğilimleri olan çevrelerin görüşleri de iç ve dış gelişmelerin yarattığı

baskı altında törpüledi⁹ ve Türkiye, Savaş sonrasında devletçilik uygulamalarından uzaklaştı. Ancak devletçiliğin arkasında yatan zihniyet, Türkiye'nin iktisadi serüveninde zaman zaman kendisini göstermeyi asla ihmâl etmedi.

5. İçsel ve Dışsal Faktörlerin Buluştuğu Nokta: 1946 Dönüşümü ve Sonrası

Türkiye'nin devletçilikten uzaklaştığı Soğuk Savaş döneminin başında iktisadi ortamı, değişim ve dönüşümleri tahlil edebilmek için belli kavşak noktalarına değinmek gerekir. İçsel olarak 1946 İvedili Sanayileşme Planı, 1946 devalüasyonu, 1947 Kalkınma Planı ve 1948 Türkiye İktisat Kongresi; dışsal olarak ise Marshall Yardımları ve Truman Doktrini bu dönüşüme yön veren kritik uğrak noktaları olarak karşımıza çıkar.

1946 İvedili Sanayileşme Planı daha önceki dönemlerde uygulamaya konulan planlarla paralel bir çizgide kaleme alınmıştı. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, savaş sonrası Türkiye ekonomisinin nasıl şekilleneceğine ilişkin planlamalara savaş bitmeden 1944 yılında başlamıştı. Savaşın sonlandığının ilan edildiği tarihin hemen akabinde, genel çerçevesi şekillendirilen yeni planın özeti dönemin hükûmetine sunuldu ve böylece savaş sonrası iktisat politikalarına ilişkin ilk sinyaller verilmiş oldu. Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tokin'in teknik açıdan çerçevesini çizdiği planda sanayi sektörüne ilişkin tespit ve tedbirlere ağırlık verildi. Planda, özellikle savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde ortaya çıkacak muhtemel tabloda, sanayi sektörünün nasıl korunup geliştirileceği ile Etibank ve Sümerbank'a ilişkin yeni projeler yer almaktaydı (Tekeli & İlkin, 1981: 1). 1946 Planı, uluslararası sistemde savaş öncesinde uygulanan iktisat politikalarıyla uyumlu bir arka plana sahipti. Plan özellikle Kadro Hareketi tarafından büyük destek görmüş, Türkiye'nin bağımsızlığına ilişkin önemli bir adım olarak yorumlanmıştı. Bu Plan, devletçiliği destekleyen çevrelerce, uluslararası ticaretin belirleyeceği bir uzmanlaşma ve bu çerçevede uluslararası kapitalist sisteme eklenme çabasının yerine; tüm sektörlerle birlikte özellikle sanayi sektörünün gelişmesine odaklandığı iddiası ile Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığının bir teminatı olarak değerlendiriliyordu (Boratav, 2005: 97-98).

Savaş sırasında gücünü artıran ticaret burjuvazisi, bu dönemde dış kaynaklı finansman olanaklarına daha sıcak bakıyordu. Ancak, planı destekleyen çevreler açısından planın ardındaki iktisadi mantık özel sektörün her zaman kamu yararından ziyade kendi çıkarını gözettiği anlayışına dayanıyordu. Ayrıca bu anlayışa göre, söz konusu dönemde artan işçi nüfusu ve onun önceliklerini gözetmek durumunda olan ülkenin devletçi politikalarla olası bir çatışmayı engellemesi gerektiği inancından besleniyordu (Tekeli & İlkin, 1981: 4). 1946 İvedili Sanayileşme Planı'na kamuoyundan yükselen olumsuz tepkiler ve söz konusu dönemde Türkiye'nin böylesi bir plan ile dış kaynaklı finansman bulmasının güç olduğuna ilişkin beklentiler¹⁰, iktisat politikalarında büyük bir dönüşümün belki de en önemli sinyallerinden biri

⁹ Türkiye ile SSCB arasındaki gerilim bu gelişmede etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye-SSCB ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İşçi, 2019.

¹⁰ İvedili Sanayi Planı'nda dış kaynaklara başvurulmuş ve Türkiye Avrupa Kalkınma Programı'na 615 milyon dolarlık bir dış yardım talebinde bulunmuştur. Ancak bu süreçte ABD'den Max W. Thornburg başkanlığındaki bir grup uzman Türkiye'yi ziyaret ederek yardımların nasıl kullanıldığına dair ayrıntılı bir rapor hazırlamıştı. Sözü edilen raporda Türkiye'nin kalkınması önünde önemli bir engel olarak devletçilik politikalarına işaret edilmiş ve

olan 7 Eylül 1946 devalüasyonunu (1 dolar 1,30'dan 2,80 Türk lirası seviyesine çıkarıldı) gündeme getirdi. Devalüasyonun arka planında 1946 İvedili Kalkınma Planı'ndan oldukça farklı bir iktisadi mantık vardı.¹¹ Devalüasyonun amacı temelde ithalatı sınırlandırarak ihracatı özendirmektir. Ancak, hali hazırda belli ithalat kısıtlamalarının söz konusu olduğu bu dönemde; Türkiye'nin dış pazara ürün ihraç edebilme imkanları da oldukça sınırlıydı. Tüm bunlara ek olarak savaş döneminde olduğu gibi bir kriz ortamı da söz konusu değildi. Devalüasyon sayesinde Türkiye, uluslararası arenada kendine yer edinebilmek amacıyla dâhil olmayı planladığı uluslararası kuruluşların -özellikle de IMF'nin- gelecekteki yaptırımlarına karşı tedbir almış oluyordu (Kepenek & Yentürk, 2007: 121). Nitekim bu örtülü amaç, Türkiye'nin 1947'de IMF'ye üye olmasıyla fiili olarak da somut bir zemin kazandı. 1947 yılında Türkiye bir başka uluslararası kuruluş olan IBRD'ye de üye oldu ve böylece yeni uluslararası kapitalist sistemde bir aktör olarak yer alacağına dair adımları atmaya başladı (Tekeli, 1979: 292). Sözü edilen adımlara paralel bir biçimde 1946 İvedili Sanayileşme Planı 1947'de terk edildi ve Türkiye'nin iktisadi anlamda cari önceliklerinin çerçevesini çizen yeni plan 1947 senesinde toplanan Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde genel kabul gördü. 1947 Kalkınma Planı, İkinci Dünya Savaşı sırasında sermaye birikimlerini artıran tarım ve ticaret kesimlerinin öncelikli taleplerini karşılama ve Türkiye'nin yeni kapitalist dünya ekonomisine eklenmesi sürecini çabuklaştırma gibi hem iç hem de dış dinamikleri gözeten kaleme alınmıştı.¹² İstanbul merkezli iş insanları ve DP'nin taleplerini yansıtan bu plan, 1960'a kadar Türkiye ekonomisinin temel yol haritası olacaktı (Günçe, 1981).

1947 Kalkınma Planı, makro ve bütüncül hedeflere ulaşmak iddiası ile kaleme alınmış olmasına karşın; her bir sektör için ayrı hedefler ortaya koyuyor ve bu haliyle de ancak sektörlerin toplulaştırılması yoluyla makro bir nitelik kazanıyordu (Tekeli & İlkin, 1981:16). Vaner Planı olarak da isimlendirilen bu Planın öncelikleri; ulaştırma, tarım ve enerji alanlarında altyapı yatırımlarının kuvvetlendirilmesi; madencilik, enerji, demir-çelik, demir yolları dışında kalan iktisadi girişimlerin aşamalı bir biçimde özelleştirilmesi ve tarım sektörünün diğer sektörlerle

---

gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında ve sanayileşmesinde "zorla fabrika kurdurulmasının" sakıncalarına yer verilmişti. 1946 planının "devlet sosyalizmi"nin bir örneği olduğu ve dış kaynaklı finansmanın böyle bir plan ile mümkün olmadığı da sözü edilen raporda belirtilmişti. Bu konuda detaylı açıklamalar için ayrıca bkz. Ellis, 1950.

¹¹ Devalüasyon öncesinde dönemin basını, yetkili kaynaklara dayandırarak devalüasyon söylentisinin gerisinde altın vurgunu yapmayı amaçlayan Musevi vatandaşların olduğu iddiasını gündeme taşıyordu. 7 Eylül 1946'da Seyhan milletvekili Hilmi Uran başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu'nda devalüasyon kararı duyurulmuştur. Bkz. Tuna, 2007. Kararın ardından ulusal basında yer alan haberlerde devalüasyon kararının ardındaki mantık; "ulusal paranın gerçeği yansıtan paritesini tespit etmek, halkın refahını yükseltmek için ulusal pazarda ithal ürünleri bollaştırmak, sanayi ürünleri, orman mahsulleri ve eşya nakliyatında gerekli olan indirimlerin ilgili bakanlıklarca yapılması, çok taraflı uluslararası ticaret sistemine istikrarlı bir para birimi ile katılım sağlanması ile Bretton Woods sisteminin gerekliliklerini yerine getirmek" biçiminde yer bulmuştur. İlgili haberler için bkz. Akşam, "C. H. Partisi Grubu İktisadi Muvazeneyi Tesis İçin Alınan Tedbirleri Tavsiyetti" (8 Eylül 1946); Ulus, "Ecnebi Dövizleri İçin Tesbit Edilen Rayiçler" (8 Eylül 1946); Vakit, "İktisadi Muvazenemizi Yeniden Kurmak Yolunda Esaslı Bir Adım" (8 Eylül 1946).

¹² II. Dünya Savaşı sırasında birikimini artıran ve bu çerçevede pazar olanaklarının genişlemesini talep eden ticaret kesimi, çok partili döneme geçişle muhalefet rolünü üstlenen Demokrat Parti ile Türkiye ekonomisinin geleceğini şekillendirecek yeni sistemi içsel dinamikler açısından birlikte inşa etmişlerdi. Gerek Türkiye siyasetinde gerekse Türkiye ekonomisinin içsel dinamiklerinde sonraki süreçleri de etkileyen bu inşa, dış dinamikler de göz önüne alındığında daha anlamlı hale gelir. Sözü edilen dönemde Türkiye'de kapitalizmin gelişimi ve temel belirleyicilerine ilişkin daha ayrıntılı bilgiler için bkz. Türkay, 2003.

bütünleştirilerek rekabet gücünün artırılmasıydı. Planda ön görülen yatırımların gerçekleştirilmesi için gerekli olan finansmanın büyük ölçüde dış kaynaklarla gerçekleştirilecek olması dikkat çekicidir (Öztürk, 1987: 134). Ayrıca, uluslararası bütünleşme stratejileri bağlamında ele alındığında dış kaynak kullanımı, Türkiye'nin çizeceği yeni rotaya dair oldukça kuvvetli bir ipucu olarak da yorumlanabilir. Diğer planların aksine bu planda özellikle tarım sektörüne ağırlık verilmiş olması ise ülke gündeminde yer alan Marshall Yardımları'na meşru bir zemin kazandırma hamlesi olarak da görülmektedir (Gülalp, 1993: 33). 1947 Kalkınma Planı yürürlüğe girmese bile, bu Planın kaleme alınmış olması Türkiye ekonomisi açısından oldukça önemli bir dönüşümü temsil ediyordu. Özellikle Marshall Yardımları olarak bilinen destek programına dahil edilmesiyle Türkiye'nin uluslararası iş bölümünde üstleneceği rol de daha belirgin bir hâl almış oldu.

Yeniden yapılanan uluslararası kapitalist sistemin hiyerarşik yapılarına ilişkin taşların da yavaş yavaş yerine oturduğu bu dönemde, Türkiye'nin Batı Bloku ile yakınlaşma serüvenin önemli parçaları ise Truman Doktrini ve Marshall Yardımları oldu. Truman Doktrini, ABD'nin Batı Bloku'nun gücünü artırmak ve Doğu Bloku'nun genişlemesine ilişkin tehdidi bertaraf etmek için özellikle Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve mali yardımları içeren ve Soğuk Savaş'ın belki de fitilini ateşleyen oldukça önemli bir gelişmeydi. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası arenada hem politik hem de iktisadi iklimin oluşmasında büyük rol oynayan bu gelişme, aynı zamanda uluslararası kapitalist sistemin taraflarını netleştirerek hiyerarşik yapıları da daha belirgin hale getirdi (Timur, 2003). Soğuk Savaş döneminin iktisadi anlamda taraflarını netleştiren bir diğer önemli gelişme ise Marshall Planı'ydı. Bu plan, savaş sonrası Avrupa ekonomilerinin gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla uyumlu bir biçimde ABD tarafından bir dizi mali yardımı içeriyordu. Programla ABD hem Avrupa ekonomilerinin gelişmesine katkı sağlayabilecek hem kendi ihracat pazarını koruyup hatta genişletebilecek hem de Avrupa'da yoksulluk ile mücadele ederek komünizmin yayılması tehlikesi ile başa çıkabilecekti. Bu amaçlar doğrultusunda Türkiye'ye de oldukça yüklü miktarda (391 milyon dolar civarı) uzun vadeli kredi ve yardım biçiminde mali kaynak sağlandı (Gürsel, 1983; Schick & Tonak, 1998).

Yukarıda ifade edilen içsel ve dışsal etmenlerin yanında 1948'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi de dönüşüm süreci açısından özel bir öneme sahiptir. Kongre, 1945 senesine kadar uygulanan politikalardan duyulan rahatsızlığın düşünsel yansımalarını göstermesi açısından önemliydi. Ahmet Hamdi Başar tarafından kurulan İstanbul Tüccarlar Cemiyeti'nin düzenlediği kongrede Türkiye'nin iktisadi gelişimi için alınması gereken tedbirler tartışıldı. Kongrede devletçilik politikalarının yavaş yavaş geride bırakılması, dış finansman olanaklarının geliştirilmesi ve ağır sanayi yatırımlarına ara verilmesi gibi konular gündeme getirilerek daha liberal iktisat politikalarına geçişin sinyalleri de böylece verilmiş oldu. Kongrede devletin büyük ölçüde ulaşım, savunma, haberleşme, eğitim ve araştırma alanlarında yatırımlarının devam etmesi; diğer alanlardan ise aşamalı bir şekilde çekilmesi tartışılan diğer konular arasındaydı. Kongre özellikle savaş sonrasında güçlenen ticaret kesiminin talepleri ile örtüşen tartışmaları gündeme taşımıştı (Akosman, 1948; Toprak, 1982).

6. Sonuç

Türkiye kuruluş yıllarında Osmanlı Devleti'nden hem görece geri kalmış bir ekonomik yapı hem de ekonominin modernizasyonu için uygulanacak politikaların düşünsel temelini miras aldı. En temel ekonomik sorun hızla sanayileşmek ve bu sayede modern dünyanın edilgen olmayan bir parçası olabilmektir. Bu bağlamda erken dönem iktisat politikaları, sanayileşmek için -ki ilgili dönemde sanayileşme kalkınma/gelişme anlamını da içeriyordu- içsel ve dışsal etmenleri de göz önüne alarak *modernleştirici* bir bürokratik yapının belirlediği şekilde uygulandı. Bu uygulamalar içerisinde özellikle devletçilik, uygulandığı dönem içerisinde ciddi bir sanayileşme başarısı elde etti. Ancak bu sanayileşme başarısı elde edilirken, ne kadar devletçi olunacağına net bir şekilde belirlenmemiş olması, yatırım malları üretimi için teknolojik altyapının yetersiz olması, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e iş alemi ile devlet arasındaki ilişkilerin rasyonel bir iktisadi zeminde tesis edilememiş olması gibi etmenler çeşitli kesimlerin uygulanan politikalara tepki göstermelerine neden oldu. Türkiye ekonomisinde yaşanan 1946 dönüşümü, devletin kuruluştan itibaren iktisadi ilişkilerde kendisini konumlandırma biçimine karşı bu tepki ile şekillendi. Bu itirazların ana eksenini, devletin yaptığı politik seçimlerin yarattığı koşullardan kaynaklanan çatışma alanları tarafından belirlendi. Devletin ekonomiye yaklaşımı ve tüm kesimleri kendi ulusal hedeflerinin parçasına dönüştürme eğilimi, sermaye çevreleri nezdinde büyük bir belirsizlik yarattı. Bu belirsizlik, zaman zaman devletleştirilme korkuları ile kol kola gitti. Hem ticaret burjuvazisi hem de sanayi burjuvazisi, bu iktisadi yapı vasıtasıyla yüksek kârlar elde ettikleri dönemlerde bile sözü edilen bu rahatsızlık ve korkuları taşıdılar. İkinci Dünya Savaşı'nın bu korkuları ve belirsizliği derinleştirilmesi Savaş sonrası küresel iktisadi gelişmeleri ile eklenerek 1946 sonrasında Türkiye'yi görece daha liberal politikalara ve Batı Bloku'na taşıdı. Gerçekleşen bu iktisadi dönüşümün ömrü çok da uzun sürmemekle birlikte, Türkiye'nin iktisadi tarihi içinde önemli bir dönüm noktası olma özelliğini her zaman korudu. Dönüşüm hem bürokrasi hem de sermaye çevreleri açısından artık devletçilik döneminde uygulanan katı müdahaleci anlayışa geri dönülemediğinin de somut bir kanıtı oldu. Son kertede, Türkiye'nin küresel kapitalizme entegrasyon sürecini sadece Soğuk Savaş'ın getirdiği dışsal nedenlere değil, aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşundan beri uygulanan politikaların ekonominin çeşitli kesimleri nezdinde meydana getirdiği tepki nedeniyle de ortaya çıktığını düşünmek için güçlü nedenler bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akosman, İ. (1948). Kongrenin Bilançosu. *Türkiye İktisat Mecmuası*, (1948 Türkiye İktisat Kongresi Özel Sayısı), 4-9.
- Akşam. C.H. Partisi Grubu İktisadi Muvazaneyi Tesis İçin Alınan Tedbirleri Tavsibetti. 8 Eylül 1946.
- Alp, T. (2004). *Kemalizm*. Çetin Yetkin (Çev.). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Arslan, M. (2016). 2. Dünya Savaşı ve Türkiye'de Savaş Ekonomisi. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın* (Birinci Kitap). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscoeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

- Aydemir, Ş. S. (1966). *İkinci Adam* (1. Cilt 1884-1938). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barkey, H. J. (1990). *The State and the Industrialization in Turkey*. Oxford: Westview Press.
- Bilgişin, Ş. (1939) Türk İnkılabında Devletçilik ve Ticaret Serbestisi. *CHP Konferanslar Serisi, Kitap: 8*(3-18). Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.
- Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Buğra, A. (2013). *Devlet ve İş Adamları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chase-Dunn, C., Alexis Á. & Yuhao L. (2023). Waves of Structural Deglobalization: A World-Systems Perspective. *Social Sciences*, 12(5), 301-323.
- Ellis, E. D. (1950). Turkey Looks Toward The West. *Current History*, 19(111), 282-286.
- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm Sınıflar ve Devlet*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Günçe, E. (1981). Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 124(Özel Sayı), 117-133.
- Gürsel, S. (1983). Dış Borçlar. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 2) (470-485). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hale, W. (1980). Ideology and Economic Development in Turkey. *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, 7(2), 100-117.
- Hirschman, A. O. (1968). The Political Economy of Import-Substituting Industrialization in Latin America. *The Quarterly Journal of Economics*, 82(1), 1-32.
- İnönü, İ. (1933). Fırcamızın Devletçilik Vasfı. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 22. (https://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1933-1938.htm#_ftnref17, Erişim Tarihi:19.07.2023)
- İşçi, O. (2019). *Turkey and the Soviet Union during World War II: Diplomacy, Discord and International Relations*. London: I. B. Tauris.
- Kepek, Y. & Yentürk, N. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Krueger, A. (1974). The Political Economy of Rent Seeking Society. *The American Economic Review*, 64(3), 291-303.
- Okyar, O. (1965). The Concept of Etatism. *The Economic Journal*, 75(297), 98-111.
- Owen, R. & Pamuk, Ş. (2002). *20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. Ayşe Edirne (Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Özgür, M. E. & Özveren, E. (2022). Turkey’s Attempt to Break the Fetters Before the Ladder was Kicked Away, 1929–1947. E. Özçelik & Y. Özdemir (Ed.), *Political Economy of Development in Turkey* (107-133). Singapore: Palgrave Macmillian.
- Öztürk, A. (1987). *Ekonomik Planlama*. Bursa: Örnek Kitabevi.

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscaoeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

- Öztürk, İ. M. (2013). İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Millî Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schick, I. C. & Tonak, E. (1998). Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma. I. C. Schick & E. A. Tonak (Ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (354-385). İstanbul: Belge Yayınları.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1977). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi, Yayın No: 30.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1981). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Cilt: 1*. Ankara: ODTÜ.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1982). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi, Yayın No: 39.
- Tekeli, İ. (1979). II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 124(Özel Sayı), 289-327.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyetin Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Yayınları.
- Toprak, Z. (2022). From Globalization to Deglobalization: Nationalism and Economics in the Making of Modern Turkey. E. Özçelik & Y. Özdemir (Ed.), *Political Economy of Development in Turkey* (79-106). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Toprak, Z. (1982). Unutulan Kongre: 1948 Türkiye İktisat Kongresi. *İktisat*, (211-212), 37-43.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tullock, G. (2004). *The Selected Works of Gordon Tullock Volume 5: The Rent-Seeking Society*. K. Charles (Ed.). Rowley. Indianapolis: Liberty Fund.
- Tuna, S. (2007). Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 13, 86-121.
- Tunçay, M. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Türkay, M. (2003). Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Dinamikleri. *İktisadın Dama Taşları: Ekoller-Kavramlar-İz Birakanlar 3* (7-31). İstanbul: Kurtiş Yayinevi.
- Ulus. *Ecnebi Dövizleri İçin Tesbit Edilen Rayiçler*. 8 Eylül 1946.
- Vakit. *İktisadi Muvazenemizi Yeniden Kurmak Yolunda Esaslı Bir Adım*. 8 Eylül 1946.
- Varlı, A. (2012). Kadro Dergisi Üzerinden Bir Deneme: Millî İktisattan Devletçiliğe. *Öneri*, 10(37), 167-174.

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscaeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Fiscaeconomia Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkısı: Yazarların katkısı aşağıdaki gibidir;

Giriş: 1. yazar, 2.yazar

Literatür: 1.yazar, 2. yazar

Metodoloji: 1. yazar

Sonuç: 1. yazar,2. yazar

1. yazarın katkı oranı: %60 . 2. yazarın katkı oranı: %40.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no competing interests.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Fiscaeconomia has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Author Contributions: author contributions are below; (To be filled if there is more than one author)

Introduction: 1. Author, 2. Autor

Literature: 1. Autor, 2. Author

Methodology: 1. author

Conclusion: 1. Author, 2. Author

1st author's contribution rate: %60, 2nd author's contribution rate: %.40.

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscaeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

Internal Dynamics that Prepared the 1946 Economic Transformation in the Turkish Economy

Ozan Aras, Ebru Işık

Extended Abstract

The 1946 transformation implies a significant policy shift for the Turkish economy and, albeit in the short term, corresponds to a liberal economic perspective compared to the previous period. The year 1946 also marks the beginning of the Cold War era, a period characterized by a global shift in world politics. The Cold War brought about not only political and military changes on a global scale but also led to social, economic, and cultural polarization. During this era, the world witnessed an economic struggle taking place between the capitalist West and the socialist East. The initial policies of the Western Bloc regarding this struggle involved the restoration of the world economy under the leadership of the United States (USA). The essence of the envisioned economic structure through this restoration lay in the liberalization of international economic relations.

Turkey became a part of this liberal-oriented transformation in the world economy and entered into a process of economic integration with the devaluation on 7 September 1946, changing the policies it had been implementing since the 1930s. The face of this integration process was determined both by international political and economic developments and by the areas of conflict inherent in the Turkish economy. The economic policies implemented after the foundation of Turkey were based on the idea of economic nationalism, which had increased its influence after the Balkan Wars and was implemented intensively by the Committee of Union and Progress (CUP), especially during the First World War. According to this approach, the state would create a national, i.e., Muslim and Turkish bourgeoisie, with the expectation that it would not cause a class conflict and that it would operate in harmony with the interests of the nation and the modernisation purposes. Through this approach, a capitalist economic structure akin to Western models could be constructed.

By 1929, the expected outcomes in industrialisation had not been achieved and the composition of both agricultural and industrial production and foreign trade had not improved significantly compared to the late Ottoman Empire. The reluctance of the national bourgeoisie to make industrial investments, combined with the effects of the Great Depression, led Turkey to search for new economic policies, which led Turkey first to protectionist economic policies and then to etatism after 1933.

In accordance with this model, the state undertook the strategy of import-substitution industrialization by initiating industrial investments that the private sector avoided. In the context of etatism, five-year industrial plans were to be made in order to substitute first basic consumption goods and then investment goods and the industrialisation process was to be carried out within the framework of these plans.

With the outbreak of the Second World War in 1939, Turkey was compelled to set aside its Second Five-Year Industrial Plan. Despite not being directly engaged in the conflict, Turkey's economy was significantly affected by the conditions generated by the war. The conscription of a significant portion of the productive male population, the increase in defence

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscaoeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

expenditures, the sharp decline in imports and high inflation created great turbulence in the economy. When these economic problems were combined with the contraction in agricultural production, the supply of the cities, the elimination of the black market, scarcity and profiteering became the most important economic problems of the country. On the other hand, the capitalist class, who benefited from the conditions of war, made excessive profits and entered into an important capital accumulation process. Moreover, the Varlık Vergisi, which was imposed by the state to tax the sectors earning these excessive profits, contributed to the capital accumulation of the national bourgeoisie as it was collected mainly from non-Muslims. However, strict interventionist practices deepened the scepticism and concerns of capital circles about the limits of state intervention in the future.

The concerns of the post-war capital circles were also encountered in previous periods. While the policies of the 1930s had achieved success by focusing on industrialization, they also engendered dissatisfaction across all sectors of the economy, thereby taking the ongoing conflict between the state and capitalist circles to a different dimension. The state's approach to the development process and capital circles, combined with the negative economic effects of the autarkic and import substitutionist nature of the model, both delineated the boundaries of this area of conflict and led to the politicisation of the development process by pushing it outside the economic system. Another important issue regarding the nature of state-bourgeoisie relations was the lack of consensus, even among the bureaucracy, on the definition of etatism and its limits in practice. In addition, the etatist policies created a distortion in economic relations, causing economic agents to act for rent maximisation rather than profit maximisation.

In order to realise import substitution, etatism required strict control of foreign trade. This control took the form of restrictions on exports of manufactured goods and exemptions on imports of investment and intermediate goods. The increasing interventionism in foreign trade policies transformed the traditional division of labour of which the commercial bourgeoisie was a part. This transformation deprived the commercial bourgeoisie of the profit opportunities it had previously enjoyed. Therefore, the position of the commercial bourgeoisie declined in the 1930s. Merchants constituted a larger group than industrialists in that period. As the government's control over the foreign trade regime increased with etatism, merchants began to complain increasingly. The imposition of bilateral barter agreements and quotas on foreign trade, coupled with growing bureaucratic procedures, were among the primary causes of dissatisfaction among the trade bourgeoisie. The decree no. 13213, dated 20 August 1932 and numbered 13213, which drastically reduced import quotas, made the conflict between the commercial bourgeoisie and the state even more pronounced. The harsh criticism of the regulation in the press, combined with the differences of opinion among the administrative staff, constituted another factor that led to the resignation of Mustafa Şeref Özkan, the Minister of Economics.

The industrial sector's relations with the bureaucracy developed differently from those of the merchants. The private industrial sector, unlike the commercial sector, developed by transferring skilled labour from state facilities and through backward and forward linkages in the economy. Nevertheless, some of the policies implemented created scepticism and dissatisfaction among entrepreneurs. The establishment of the Sanayi ve Kalkınma Bankası is

an important example of this discomfort. The financing required for the establishment of the Bank was provided by abolishing the exemptions that industrialists benefited from under the Law on Teşvik-i Sanayi (Encouragement of Industry), which brought serious criticism. In addition to this, the industrial bourgeoisie demanded the prevention of entry into the relevant sectors, in other words, the restriction of domestic competition, claiming that there was overproduction in the production of certain goods. Although these demands were initially kept at a distance, in the eyes of the state, competition in the private industrial sector was already irrelevant. Therefore, the state saw no harm in restricting competition by enacting the Decree on Reproduction in 1933.

In 1946, the Urgent Industrial Plan was prepared within the framework of etatist principles. However, the commercial bourgeoisie, which had increased its power during the War, was sceptical about the 1946 Plan and was more favourable to foreign financing opportunities after the War. For the circles supporting the plan, the economic logic behind the plan was based on the understanding that the private sector always pursued its own interests rather than the public interest. The 1946 Urgent Industrialisation Plan received negative reactions from the public and the expectations that it would be difficult for Turkey to obtain foreign financing with such a plan in that period brought the devaluation of 7 September 1946 (1 dollar was raised from 1.30 to 2.80 Turkish liras), which was perhaps one of the most important signals of a major transformation in economic policies. The economic logic behind the devaluation was quite different from the 1946 Urgent Development Plan.

The aim of devaluation was basically to promote exports and restrict imports. However, in this period, when certain import restrictions were already in place, Turkey's ability to export products to foreign markets was also quite limited. In addition to all these, there was no crisis environment as in the war period. Through devaluation, Turkey was taking precautions against the future sanctions of international organisations, especially the IMF, which it planned to join in order to gain a foothold in the international arena. As a matter of fact, this implicit aim gained concrete ground when Turkey became a member of the IMF in 1947. In 1947, Turkey also became a member of another international organisation, the IBRD, and thus began to take steps towards becoming an actor in the new international capitalist system. In parallel with these steps, the 1946 Urgent Industrialisation Plan was abandoned in 1947 and the new plan, which outlined Turkey's current economic priorities, was generally accepted at the Republican People's Party congress in 1947. The 1947 Development Plan was drafted with both internal and external dynamics in mind, such as meeting the priority demands of the agricultural and commercial sectors that had increased their capital accumulation during the Second World War and accelerating the process of Turkey's incorporation into the new capitalist world economy. Reflecting the demands of Istanbul-based business circles and the DP, this plan was to be the basic road map of the Turkish economy until 1960.

In this period, when the hierarchical structures of the restructured international capitalist system were gradually falling into place, the Truman Doctrine and Marshall Aid were important parts of Turkey's rapprochement with the Western Bloc. The Truman Doctrine was a very important development that perhaps sparked the Cold War with the US military and financial aid to Greece and Turkey in order to increase the strength of the Western Bloc and to eliminate the threat of the expansion of the Eastern Bloc. This development, which played

Aras, O. & Işık, E. (2023). Türkiye Ekonomisinde 1946 İktisadi Dönüşümünü Hazırlayan İçsel Dinamikler. *Fiscaoeconomia*, 7(Özel Sayı), 239-259. Doi: 10.25295/fsecon.1342033

a major role in the formation of both the political and economic climate in the international arena in the post-World War II period, also clarified the sides of the international capitalist system and made the hierarchical structures more apparent. Another important development that clarified the sides of the Cold War period in economic terms was the Marshall Plan. This plan consisted of a series of harmonised financial assistance by the US to help the post-war European economies develop. With the programme, the US would be able to contribute to the development of European economies, protect and even expand its own export market, fight poverty in Europe and deal with the threat of the spread of communism. For these purposes, Turkey was also provided with a substantial amount of financial resources (around 391 million dollars) in the form of long-term loans and aid.

The transformation of the Turkish economy in 1946 was shaped by vocal objections to how the state had positioned itself in economic relations since its foundation. The main axis of these objections was determined by the areas of conflict arising from the unfavourable conditions created by the political choices made by the state. The state's pragmatic approach to the economy and its tendency to transform all the sectors into a part of its own national objective created great uncertainty in capitalist circles. At times, this uncertainty went hand in hand with fears of nationalisation. Both the commercial bourgeoisie and the industrial bourgeoisie carried the aforementioned discomfort and fears even when they were making high profits through this economic structure. The deepening of these fears and uncertainty by the Second World War, articulated with the global economic developments of the post-war period, led Turkey to relatively more liberal policies and to the Western Bloc after 1946. Although this economic transformation did not last long, it has always been an important turning point in Turkey's economic history. For both the bureaucracy and the capitalist circles, the transformation was concrete proof that there was no going back to the rigid interventionist approach of the etatist era. Ultimately, there are strong reasons to consider that the process of Turkey's integration into global capitalism was not only due to external causes brought about by the Cold War but also emerged as a prescription for salvation from the crises that had plagued the Republic since its foundation.